

Вера Маровска. Референция и рефериране в света на езика.
Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2013, 385 с. ISBN 978-954-423-858-2

Научните изследвания на Вера Маровска са насочени основно към морфологията на съвременния български език, и по-конкретно към глаголните морфологични категории: темпоралност и таксис; грамемите перфект, имперфект и аорист; лексикално-граматичната категория вид на глагола и др., като по тази проблематика тя е публикувала десетки статии и книгата *Новобългарският перфект – функционални метаморфози и теоретични предизвикателства* (2005) – първата монография за перфекта в новобългарския език, която съдържа цялостно описание на перфектната парадигма, представена в нова научно осмислена перспектива.

По същия новаторски начин, разширявайки обхвата на изследователското си поле, тя открива нова ниша, като се насочва към почти недокосната проблематика в българската лингвистика, свързана с феномена референция и неговите лингвистични аспекти. Резултатите от изследването си авторката представя в своята книга *Референция и рефериране в света на езика* (2013).

Книгата е структурирана в 17 части, от които две се отнасят към техническия реквизит (библиография и източници на ексцерпцията), а другите 15, включително уводът и заключението, представят съдържателната ѝ част. Външната раздробеност е привидна, тъй като всяка една от тези части (раздели) е посветена на определен проблем, който В. Маровска анализира задълбочено, следвайки определена логическа последователност, което прави текста монолитен.

Още в началото на своето изложение авторката изтъква актуалността и трайния интерес към темата за граматикализацията, и в частност – към референцията, и отбелязва липсата на обобщаващ труд, което всъщност я мотивира да се заеме с проучването на този проблем. Сложността на проблематиката, която прекрачва границата на чисто морфологичното поле, налага комплексен методологически подход и подходяща рамка на изследването, която освен традиционно описание на граматикализацията на категориите *определеност* : *неопределеност* и *таксис* (в диахронен и синхронен план) съдържа съчетаване на различен тип похвати и анализи, които авторката прилага – семиотичен, етимологичен и логико-философски анализ на знаковете, изразяващи

определеност, свидетелски и дистантен таксис. Наред с тях са използвани и други методи – преди всичко функционалният, както и класическите методи: дескриптивен, сравнително-исторически. Особено ползотворен се оказва използваният системно-структурен изследователски метод, чрез който се описват пълните парадигми на съществителните и на глаголите, което води до обективни изводи и надеждни резултати.

В уводната част на книгата – *Функционално подобие и общи тенденции в граматикализацията на признаците определеност : неопределеност*, В. Маровска разкрива замисъла си да изследва взаимовръзката между морфологичните категории *определеност : неопределеност* и *таксис* – две морфологични категории, които се отнасят към различни класове думи – имена и глаголи, за да търси общото и обединяващото между тях. Наблюденията и анализът водят до заключението, че граматическите форми, чрез които се реализират двете морфологични категории, имат обща функция – да реферират, и именно това обяснява познатите подобия в семантичните интерпретации на свойствените им граматико-семантични признаци. Тази пресечна точка – общия семантико-функционален елемент, В. Маровска конкретизира като референтна функция или референтност – хипотеза, чието доказване е целта на настоящия монографичен труд (с. 5).

Осмислянето на отношението *определеност : неопределеност* и *таксис* в ракурса и терминологичния апарат на теорията на референтността, както и прилагането на тази теория с оглед на глаголните категории е приносен момент в настоящия труд, който задава нов изследователски модел в българското езикознание.

В началото на изложението си авторката разглежда в диахронен план *определеността* и членната морфема в българския език в съпоставка с някои балкански, славянски и други чужди езици, различните интерпретации и спорове относно нейната същност, поява и развитие през вековете (в трудовете на Л. Милетич, И. Леков, К. Мирчев, Й. Пенчев, Ст. Буров и др.). След обзора и личните си коментари по отношение на различните възгледи по този въпрос авторката заявява и своето виждане, че специално в българския език *определеността* и *таксисът* имат еднотипна семантико-функционална същност. Това заключение отваря перспективата за преосмисляне на някои традиционни постулати в граматичната литература и създаване на нова теоретична постановка.

В раздела *Аналитичната философия и теориите на референцията* (с. 18 – 67) се разглеждат съвременните логико-философски интерпретации на езика и неговата структура, като обединяващата теза е общото разбиране, че референцията е отразяването на света чрез езика. На тази

основа, а и като преминава през дефинирането на явлението в трудовете на представителите на различни философски школи и теории (Г. Фреге, Б. Ръсел, Дж. Остин, П. Грайс и Дж. Сърл, Д. Каплан, както и по-новите теории след средата на XX век), В. Маровска търси опора за изграждане на собствената си концепция.

Аналитичната част в посочения раздел е подстъпът към следващия кратък, но много важен раздел – *Същност на понятието референция – лингвистичен аспект*, в който се правят терминологични уточнения с оглед на лингвистичния характер на самото изследване и се дефинират понятия, които се превръщат в постулати (с. 74 – 75), заложиени в основата на теорията за референтността. Според тази теория езикът е понятие, чиято „функционалност се състои в двуединството от реферативната и комуникативната функция“. Референцията се определя като „връзка, наложено чрез словото отношение между езиковата форма, явленията от реалния или въображаемия свят, които тя отразява, и комуникантите“. *Референтът = реферирано явление* (обект, действие, състояние), които адресантът (говорещото лице) внушава на адресата (възприемащото лице) чрез вербализацията. Разновидност на *референта* е *реферираната ситуация*, като и двете понятия са обект на референцията, а *рефериращ субект* е говорещото лице (с. 75).

Следващите два раздела са с близка проблематика, като в единия от тях (с. 76 – 82) авторката отделя място на логико-семиотичната характеристика на някои видове знакове – индекси и шифтърри, и прави широк преглед на философските и лингвистичните виждания за шифтъррите, посочвайки всички възможни знакове с подобен характер.

В следващия раздел – *Езиковите знакове и референтната им функция. Референтен потенциал на частите на речта* (с. 83 – 107), авторката се спира на въпроса за референтния потенциал на пълнозначните части на речта. В подробния анализ на съществуващите дефиниции в граматичната литература за отделните части на речта тя подхожда критично, като смята, че е необходимо известно обновяване на граматичната теория и терминология. Новият поглед към проучвания обект и самият емпиричен материал ѝ дават възможност за разширяване на традиционната характеристика на приетите в лингвистичната теория категории, предпоставящо и предефинирането на някои категории, което авторката прави след определени философско-прагматични уточнения. Именно по-различната, обогатена представа по отношение на дефинирането на частите на речта, а също и включеното описание на шифтъррите е новото и приносното при изясняване на референтната им функция. Тези свои виждания В. Маровска прилага в класификацията и

в дефинициите на думите според техните функционално-речеви или комуникативни употреби, като ги определя като номинативи, демонстративи, атрибутиви, предикативи, ентерогативи, релативи и субститути (с. 106). В същия раздел важен е изводът, че частите на речта, за които референтността е релевантна, я осъществяват по три начина: чрез думи, които винаги са релевантни, чрез категорията *определеност* : *неопределеност* и чрез глаголната категория таксис (с. 107).

Изключително информативен и интересен е обзорът за определеността, представен в раздела *Диахронни интерпретации на определеността* (с. 108 – 139), в който авторката подробно разглежда състоянието на въпроса за *определеността* и за определителния член в българския език в родната и чуждестранната лингвистична литература. Проследява становищата за семантиката на *определеността* на българските граматисти от възрожденската и следосвобожденската епоха (до края на XIX в.), както и от първата половина на XX век. Доста обширно се спира на възгледите на А. Теодоров-Балан и на Л. Андрейчин и на следващите поколения езиковеди: Ст. Стоянов, Ю. Маслов, Ст. Георгиев, В. Станков, И. Куцаров, Й. Пенчев и др., като взема отношение по редица спорни въпроси (за генеричния член, за значението на неопределителния член *един* в случаите, когато имената винаги се членуват или обратно – не се членуват, и др.). Разделът завършва с важни изводи по отношение на разглежданата проблематика: опозицията *определеност* : *неопределеност* се дефинира като референтен статус с две реализации – *номинативна* и *предикативна*. Номинативният референтен статус от своя страна е *определен* и *неопределен*, като първият означава *едностранна* (авторова) *определеност* с *един*, а вторият – *двустранна определеност* с определителен член. И двата вида *определеност* се дефинират като *индивидуална*, *генерична* и *количествена*. Изяснен е въпросът, че предикативният референтен статус се изразява чрез таксиса с опозитивната двойка *относителност* : *неотносителност*.

Авторката разсъждава отделно и върху категорията *определеност*, като се спира на някои частни случаи при съществителните с различно значение и при формите за число, придружени с богат илюстративен материал (вж. раздела *Референтен статус на имената. Категорията определеност* : *неопределеност*).

Изключително ценни с оглед на описанието на предикативната група и на глаголните категории са следващите няколко раздела на книгата. В изложението си в раздела *Диахронни интерпретации на имперфекта. Възникване на категорията таксис. Имперфект и аорист в славянските езици* В. Маровска показва задълбочено познаване на разглежданата

проблематика, като проследява историята на възникването на имперфекта и различните интерпретации по този въпрос, изтъквайки, че все още в тази насока има редица неясноти. В критическия си анализ тя отстоява собствената си теза, че аористът означава темпорално отношение, а имперфектът – свидетелски таксис (както тук, така и в следващия раздел В. Маровска прави задълбочен анализ на имперфекта в българския език и може да се отбележи, тя е един от най-добрите познавачи на тази проблематика). По-нататък авторката представя формално-семантичната опозиция на таксиса – *относителност : неотносителност; референциалност : нереференциалност*, а в рамките на относителността – *свидетелска : дистантна относителност*. Авторката разглежда и причините за наличието на определени таксисни форми в текста, а с добре подбрани примери показва отношението между таксиса и морфологичните категории лице и число на глагола, което говори за уменията ѝ да детайлизира до най-малките подробности езиковите факти и явления.

Важно е да се изтъкне и становището на В. Маровска по отношение на категориите *време* и *таксис*, които тя разграничава, като отбелязва, че аористът има също реферираща функция, чрез която се реферират събития, свързани с минал ориентационен момент. Защиства и тезата си, че морфологичната категория *таксис* е в основата на референтния статус на глагола (на равнището на дискурса). Определен принос на изследването е аргументираното представяне на отношението на таксиса с останалите глаголни категории: *лице, време, наклонение, преизказност : непреизказност*. По отношение на перфекта тя отбелязва формално-семантичната опозиция *перфектност : неперфектност*, изразявайки резерви към термина *результативност*, чрез който в съвременната граматика се назовава граматико-семантичният признак на категорията на перфектите.

В монографията е отделено място и за явлението *граматикализация* с позоваване на обширна литература по въпроса. Авторката прави обзор на изследванията, като се спира преди всичко върху съвременната теория на граматикализацията и върху интерпретацията ѝ в различните граматични школи, по-конкретно в приносните трудове на О. Л. Блумфилд, Дж. Гринберг, Кр. Леман, на В. Н. Ярцева, В. Г. Гак, М. М. Гухман, Б. Ю. Норман, на американските лингвисти П. Хопър и Ел. Траугот и др. Съответно разглежда същността на граматикализацията, дефинирането ѝ, нейните характеристики (семантична промяна и морфологизация) и конкретизира своето разбиране за това явление пределно ясно, а именно: „граматикализацията е формиране на морфемно изразяване на определен граматическо-семантичен признак, член на морфологична категория“.

Спира се на специфичните случаи на граматикализацията в българския език, към които причислява лексикално-граматичните разрези.

На основата на задълбочения прочит на обширната литература по въпроса и критичния анализ на различни становища относно граматикализацията в българския език, както и чрез многобройни примери от съвременния език и от по-ранните му периоди авторката представя формално-семантичните и функционалните промени, съпътстващи това явление (при определеността, таксиса и перфекта) в един нов ракурс, като прави важни изводи, приноси за българското езикознание.

Приносна е тезата, че граматикализацията на граматичната категория *определеност* : *неопределеност* се извършва чрез трансформация на даден лексикален признак в граматически, а при морфологичната категория *относителност* : *неотносителност* – чрез преосмислянето на граматически признаци и настъпилата формално-семантична диференциация (при формите на *перфекта*, *дистантния таксис* и *преизказването*).

Грамматикализацията се осъществява и чрез семантико-функционални трансформации и е в почти завършена вече степен при типичните употреби на *един* като формант за *едностранна идентифицираност* на названото от думата явление и пълноценен корелат на членуваните синтагми, изразяващи *двустранна идентифицираност*. Този извод дава основание на авторката да потвърди мнението на една голяма част от българските учени, че определителният член в нашия език не се е развил под влиянието на съседните езици, а е оригинално българско явление.

Своеобразната граматикализация, формирала категорията на перфектите, се изразява в образуването на три нови морфологични парадигми чрез разчленяването на една обща: перфектната парадигма (с формално-семантична опозиция *результативност* : *нерезультативност*), дистантната парадигма на таксиса (с опозиция *относителност* : *неотносителност*) и преизказната парадигма на самостоятелната категория „вид на изказването“ (с основна опозиция *преизказност* : *непреизказност*).

Проучени са впечатляващо количество изследвания по темата и е предложен нов прочит и нови научни постановки по разглежданата проблематика. Иновативният характер на работата идва преди всичко от солидната теоретична основа на изследването, което следва точно формулирани логически, философски и лингвистични тези, използвани са модерни методологически похвати, разчупващи чисто морфологичната традиция именната и глаголната система да се разглеждат отделно. В тази насока сполучливо е намерена обща област на лингвистичните прояви и общ функционално-семантичен елемент в категориите *определеност* и *таксис*, отнасящи се до времепространствените отношения.

Аргументацията при извеждане на тезите по разглежданите проблеми следва логиката на аналитичната философия, минава през философията на езика, за да стигне до конкретно изразената граматическа семантика.

Това помага на авторката да изгради надеждна система от признаци при дефинирането на отделни категориални понятия (категорията *определеност – неопределеност*). Иновативност е проявена и при интерпретацията на категориите *таксис* и *време*, като се търси аналогията и взаимовръзката между тях. С особена прецизност се анализира *референтността* по отношение на възможностите за проявление при отделните части на речта, като особено интересен е изследователският поглед към наречията и числителните имена.

Теоретичната база на работата съчетава класическия, традиционен тип анализ и модерната интерпретация. Използват се теоретични постановки на основни за българското и славянското езикознание изследвания, както и модерни теории на англоезичната лингвистика (напр. различните теории на референцията, Якобсоновата теория за шифтърите, развита по-късно от негови последователи, и др.). Изследването се съпровожда с кратко и ясно изясняване на понятия от въведения терминологичен апарат, което прави текста достъпен и четивен.

Прегледът на изследванията върху признаците *определеност* и *относителност* в съвременната българистична и славистична литература е направен прецизно и задълбочено, като се проследяват различията в схващанията на отделни автори. Всъщност в тази част се поставят основните въпроси, свързани с по-нататъшния анализ на двете разглеждани категории. Присъствието на диахронни части към отделните раздели прави изследването пълно, като представя граматичните явления в перспектива и развой. Историческият преглед на становищата по отношение на *определеността* в българския език е направен задълбочено и в широк дискурс. С вещина са разгледани и категориите *определеност* и *таксис* в диахронен план – от техния генезис до нашето съвремие; двете категории се представят и в широк ареален контекст: славянски и балкански. Ценно е наблюдението върху състоянието на таксиса в старобългарския и новобългарския език, като в тази част се отбелязва сходството на имперфекта в двата периода от развоя на езика – още един пример за българския езиков континуум.

Иновативният характер на изследването се състои и в търсенето на нови идеи и решения, отличаващи се от традиционните. Така например виждането на авторката за функционалната същност на аориста (*Хипотезата за аориста и функциите му „по съвместителство“*) е нетрадиционно, като аргументът е, че немаркираността на аориста с *континуа-*

тивност му дава възможност да имплицира противоположно значение *неконтинуативност*, а оттам и *завършеност* и последователност на действията. Немаркираността на аориста обяснява и повествувателната му функция (с. 335). По-различна от традиционната е предложената от авторката интерпретация на граматичната категория *определеност* : *неопределеност* като съдържаща три грамеме – маркираните *едностранна (авторова) определеност* и *двустранна определеност* и немаркираната грамема *неопределеност*. Различно от традиционното е и становището на В. Маровска относно грамемите на маркирания таксис, като тя твърди, че основната формално-семантична опозиция на категорията е *относителност* : *неотносителност*, а в рамките на *относителността* се противопоставят две маркирани грамеме с еднородно съдържание – *свидетелска относителност* и *дистантна относителност*.

Тези, както и други различия с традиционните виждания са предизвикателство, което авторката смело поставя на вниманието на специалистите за по-нататъшни дискусии и търсене на нови решения.

Сравненията с различни европейски езици са направени на основата на богат илюстративен материал, което задава интересен ракурс при отбелязване на сходството и спецификата между граматическите категории и придава обективност и надеждност на изводите.

Трудът завършва с добре оформено заключение, в което са изведени и обобщени всички съществени изводи на основата на изложените факти. Използваната научна литература е изключително богата, цитирани са авторитетни автори в проучваната тематична област – български и чуждестранни.

В заключение можем да определим рецензираната монография като иновативен труд със забележими резултати в областта на морфологичната проблематика, които по блестящ начин представят Пловдивската морфологична школа. Извървеният дълъг път от проучването през анализа и осмислянето до създаването на цялостна концепция за референцията заслужава признание и висока оценка. Това е оригинален труд за функционално свързаните граматични категории на имената и глаголите в българския език, който ще даде теоретичната основа за бъдещи изследвания в тази насока.

Диана Иванова